DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE KARAZ-ERKEN TRANSKAFKASYA KÜLTÜRÜ'NE AİT YENİ BİR YERLEŞİM: ALUCRA-GAVUR KALESİ, GİRESUN

A NEW SETTLEMENT BELONGING TO KARAZ- EARLY TRANSCAUCASIAN CULTURE IN EASTERN BLACK SEA REGION. ALUCRA-GAVUR KALESİ, GİRESUN

Salih KAYMAKÇI *

Makale Bilgisi
Başvuru: 13 Şubat 2017
Hakem Değerlendirmesi: 24 Mart 2017
Kabul: 8 Eylül 2017
DOI Numarası: 10.22520/tubaar.2017.21.002

Article Info
Received: February 13, 2017
Peer Review: March 24, 2017
Accepted: September 8, 2017
DOI Number: 10.22520/tubaar.2017.21.002

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz, Giresun, Alucra, Karaz Kültürü, Erken Trankafkasya, Erken Tunç Çağı
Keywords: Eastern Black Sea, Giresun, Alucra, Karaz Culture, Early Transcaucasia, Early Bronze Age

ÖZET

Karaz Kültürü Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı boyunca Transkafkasya, Azerbaycan ve Kuzeybatı İran'ı da içine alan bölgede etkili olan bir kültür olmuştur. Bu kültür aynı zamanda Doğu Karadeniz Bölgesi'nin bir bölümünün içinde bulunduğu Karadeniz dağlarına kadar yayılım göstermiştir. Erken Transkafkasya kültürü olarak tanımlanan ve terminolojisi hakkında birçok teklif yapılan Karaz Kültürü, Kura-Aras Kültürü olarak da isimlendirilmiştir. Suriye-Filistin'de Erken Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı'na geçiş aşamasında görülen bu kültür keramiğinin, bir halk hareketi sonunda veya yabancı bir kültüre bağlı olarak bölgeye yayıldığı düşünülmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi- Giresun- Alucra sınırları içerisinde bulunan Gavur Kalesi Yerleşimi'nin Karaz Kültürü Keramiği'nin etki alanı içerisinde olduğu düşüncesindeyiz. Bölgede devam eden arkeolojik yüzey araştırmaları sonuçlarının Karaz Kültürü'nün yayılım alanı ile ilgili ilerleyen zamanlarda daha kesin sonuçlar vereceği kanısındayız.

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Erzincan, E-mail: skaymakci@erzincan.edu.tr

ABSTRACT

Karaz culture was an influential culture in the region that includes Transcaucasia Azerbaijan and Northwestern of Iran throughout the late chalcolithic and Early Bronze Ages. At the same time this culture spread to Black Sea Mountains in which part of eastern Black Sea region is located. Karaz culture was defined as early Transcaucasia culture and many suggestions were made about its terminology. It was also called as Kura-Aras culture. The stonewares of this culture, which were seen in Syria-Palestine in the transition stage from Early Bronze Age to Middle Bronze Age, were believed to spread the zone as a result of migration or a foreign culture. We are on the opinion that Gavur Kalesi settlement which is located in eastern Black Sea region- Giresun- Alucra is in the effect zone of stoneware of Karaz culture. We also believe that the result of ongoing Archeological surface survey in the region will reveal more accurate results about the spread of Karaz culture in the future.

GİRİŞ

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin eskiçağ tarihi üzerine son yıllarda yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları sayesinde oldukça önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bölgenin Tarihöncesi çağları Neolitik Çağ ile başlamaktadır. Fakat Neolitik merkezler bölgenin topoğrafyası ve yeteri kadar araştırılmaması gibi nedenlerle az sayıdadır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tarihöncesi çağları Kalkolitik Çağ ile başlıyor diyebiliriz[1].

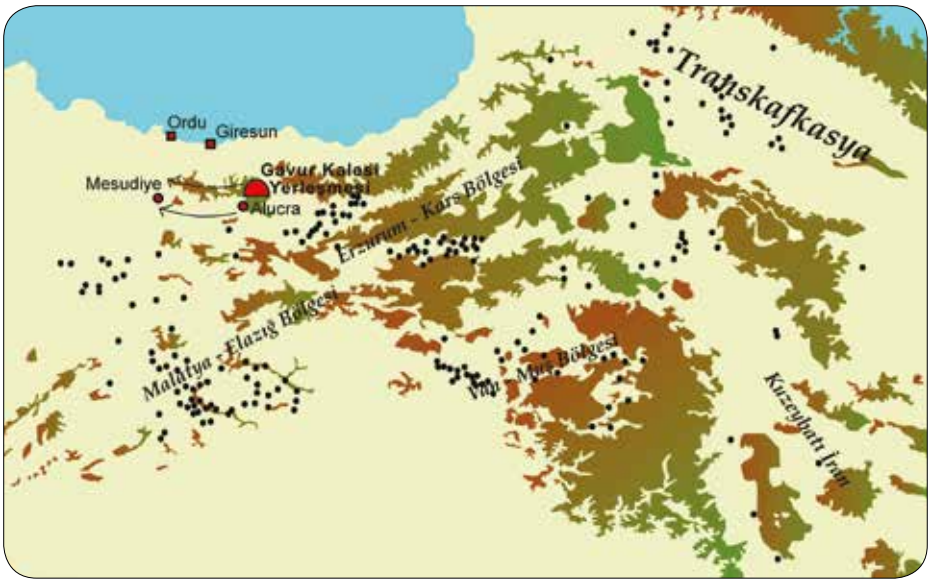
Kalkolitik Çağ'ın geç evreleri ile Erken Tunç Çağ'ın (ETÇ) sonuna kadar olan dönemde ortaya çıkan Karaz Kültürü ise Doğu Karadeniz Dağları'na kadar etkisini sürdürmektedir[2].

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ETÇ'yi temsil eden Karaz Kültürü Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Kuzeybatı İran'ı içine alan bir bölgede varlığını hissettiren bir kültür olmuştur. Çok geniş bir yayılım alanına sahip olan Karaz Kültürü'nün yayılım alanının bu sınırlar dışında Doğu Karadeniz Bölgesi'ne kadar etki yaptığı yüzey araştırmaları ile tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Karaz[3] olarak tanımlanan ve terminolojisi hakkında birçok teklif yapılan kültür, Kura-Aras Kültürü ve Erken Trans-Kafkasya Kültürü[4] olarak isimlendirilmiş ve Kafkaslardaki buluntu toplulukları ile yakın ilgisi olabileceği düşüncesi hâkim olmuştur. Suriye-Filistin'de Erken Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı'na geçiş aşamasında görülen bu kültür keramiğinin, bir halk hareketi sonunda veya yabancı bir kültüre bağlı olarak bölgeye yayıldığı düşünülmektedir. M. Işıklı Karaz kültürünün Terminoloji ile paralel bir gelişim süreci izleyen ve belki de kültüre dönük en hareketli tartışmaların olduğu alan "kültürün köken topraklarına yönelik problem olduğunu belirtmiştir[5].

Köken topraklarına dair görüşlerde ağırlık, kültürün Kura ve Aras ırmakları arasında kalan geniş düz verimli toprakları olabileceği yönündedir. Kültürün sınırları ile ilgili Burney'in önerisi ise Orta Aras Havzası ile Elazığ Malatya Bölgesi'dir. Burney kültürün ismini de "Erken Transkafkasya Kültürü" olarak sunmuştur[6] (Harita 1).

Uzun bir zamanı kapsayan Karaz Kültürü'nün çok geniş bir alana yayılması ve buna bağlı olarak farklı çanak çömlek grupları ile benzerlik göstermesi göz önünde bulundurularak Giresun'da bu kültüre ait Gavur Kalesi Yerleşimi bölgede arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları ile tespit edilen bulgular ile değerlendirilecektir. (Harita 1-2).

Harita 1: Erken Transkafkasya Kültürü'nün Genel Yayılım Alanı. Işıklı 2011: 16. (M. Işıklı'nın Haritası Üzerinde Gavur Kalesi Yerleşmesi Konumlandırılmıştır) / *The Range of Early Transcaucasian Culture- Işıklı 2011: 16. (Gavur Kalesi Positioned on M. Işıklı's Map.)*

KARAZ-ERKEN TRANSKAFKASYA KÜLTÜRÜ'NÜN ÖZELLİKLERİ

Coğrafi açıdan oldukça geniş bir alanda yayılım gösteren ve MÖ IV. Binyıl ortalarından MÖ II. binyıl ortalarına kadar uzanan Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'nü oluşturan alan günümüz Ermenistan ve Azerbaycan toprakları, Kuzeybatı İran toprakları, Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bir bölümü ile Kuzey Suriye-Levant topraklarının da önemli bir bölümünü oluşturmaktadır[7].

Kültür, farklı türde el yapımı, kazıma ve kabartma bezemeli ve iyi derecede açkılamaya sahip çanak çömlek geleneğini, yuvarlak, kare veya dikdörtgen planlı kerpiç veya çamur-dal örgü tekniğinde uygulamalar bulan bir mimari geleneği ve zengin bezemelere sahip pişmiş toprak objeleri ile ayırt edilebilmektedir[8].

[1] Sagona/Sagona 2004: 147, 150-151, 154-155.
[2] Pehlivan 1984: 45 vd; Ünsal 2012: 320; Sagona/Sagona 2004:7, 133.
[3] Wright 1937: 72.
[4] Ünal 2002: 159-160.
[5] Işıklı 2005: 124; Işıklı 2011: 15, 21.
[6] Işıklı 2005: 129.
[7] Işıklı 2011: 15.
[8] Işıklı 2005: 1; Işıklı 2011: 11.

Harita 2: Gavur Kalesi Yerleşimi (Giresun-Alucra) / *The Settlement of Gavur Kalesi (Giresun-Alucra)*

Resim 1: Gavur Kalesi Yerleşimi-Karaz Keramikleri. Benzer örnekler için bkz. Işıklı 2011: 200 / *The Settlement of Gavur Kalesi-Samples of Karaz Pottery. For Similar Samples see Işıklı 2011: 200*

Uzmanlar arasında çok az görüş birliği sağlanan bu kültürün görüş birliği sağlanan önemli alanlarından birini keramik değerlendirmeleri oluşturmaktadır. Karaz Keramiği'nin en önemli unsuru el yapımı olmasıdır[9].

Kültürün yayıldığı alanlarda elde edilen keramikler de el yapımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak tek renkli, astar ve açkı kullanılarak[10] yapılan Karaz Keramiği[11] süslemeleri paralel, spiral veya kesişen çizgilerden oluşmaktadır. Bu süslemeler keramiğin çeşitli türlerinde yiv-oluk ve kabartma tekniği ile uygulanmıştır[12].

Karaz türü keramik için, koyu yüzlü açkılı keramikler terimi de kullanılmıştır. Bu isimle adlandırılan keramiklerde iki önemli yüzey özelliği mevcuttur. Bunlardan birincisi renkleridir. Koyu yüzlü açkılı olanların renkleri koyu veya kirlidir. İkinci özellikleri ise açkılı olmalarıdır. Açkı, bu tür keramiklerde rastlanan hem ortak özellik hem de diğer keramiklerden ayırıcı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu tür keramiklerin hamuru genellikle kaba bir malzemeden oluşmaktadır[13].

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE KARAZ-ERKEN TRANSKAFKASYA KÜLTÜRÜ'NÜN ETKİLERİ

Kuzeydoğu Anadolu'da Erzurum ve çevresi Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'nün en eski yerleşmelerinin bulunduğu alandır. Bu kültür bölgede varlığını Kalkolitik Çağ'ın ortaları ve geç evresi ile Erken Tunç Çağı boyunca (MÖ 4000/3600-1800) sürdürmüştür[14].

MÖ III. Binyıl boyunca devam eden Karaz Kültürü'nün ilk örneklerine Karaz, Pulur, Sos Höyük, Güzelova ve Bayburt yakınlarındaki Büyüktepe kazılarında rastlanmıştır. Bu kazılar ile Karaz Kültürü'nün Kuzeydoğu Anadolu'da Geç Kalkolitik Çağ'ın Geç Evresi'nden itibaren iskan gördüğü anlaşılmıştır[15].

[9] Işıklı 2011: 67-75, Res. 14.

[10] En yaygın olan ve bu seramik grubu ile özdeşleşmiş olan renkler siyah ve kırmızıdır. Bunlar dışında kahverengi, gri, ve devetüyü gibi renklerde söz konusudur. Özellikle seramiğin dış yüzeyinde görülen renk alacalanması ve iç-dış yüzey renklerindeki karşıtlık durumu onun için karakteristik bir durumdur. Bkz. Işıklı 2011: 69.

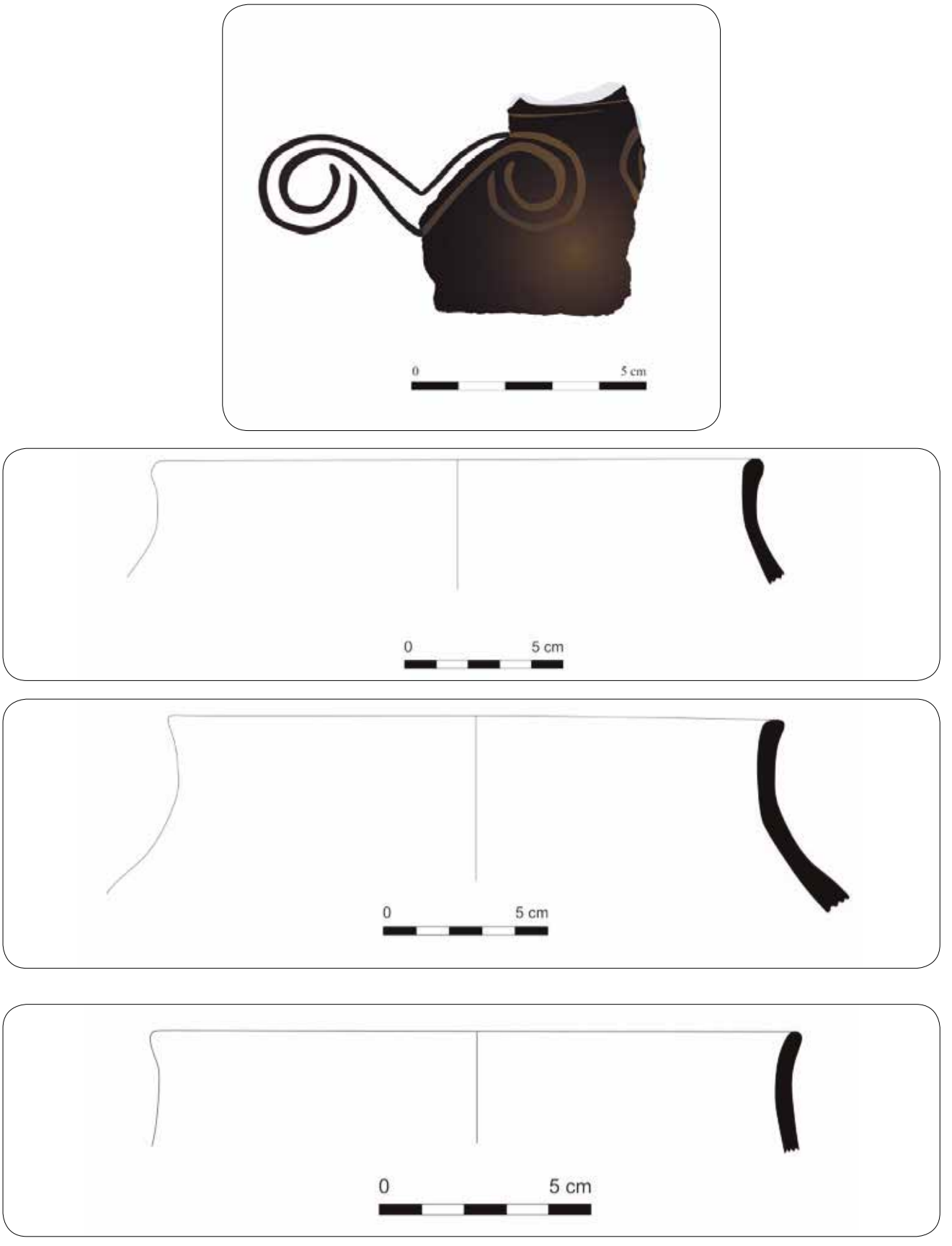
[11] Işıklı 2005: 161; Işıklı 2011: 70, 73, Res 14, 215, Res 47.

[12] Pehlivan 1990: 171; Ayrıca Bkz. Ünsal 2008.

[13] Arsebük 1979: 83 vd; Koşay 1984: 29-31; Pehlivan 1984: 50; Pehlivan 1990: 170-171; Kınal 1998: 28-29, 48; Harmankaya 2002: Karaz.

[14] Pehlivan 1990: 168 vd; Sagona/Kiguradze 2003.

[15] Ünsal 2008.

Çizim 1: Gavur Kalesi-Karaz Keramikleri / *Gavur Kalesi- Samples of Karaz Pottery*

Kültür ile ilgili araştırmalar K. Kökten ve H.Z. Koşay tarafından 1940'lı yıllarda başlamıştır[16]. Koşay'ın Karaz sondajları ve Pulur-Sakyol, Güzelova'daki çalışmalar ile bölge prehistoryası hakkında bilgiler açığa çıkarılmıştır. 1990'lı yıllarda Sagona tarafından gerçekleştirilen Sos Höyük kazıları ile Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü hakkındaki bilgilerimiz artmıştır. S. Çiğdem tarafından 2003 yılında başlayan ve Gümüşhane'ye bağlı Kelkit ve Şiran ilçelerinde yürütülen araştırmalar sonucunda tamamı Şiran ilçesinde bulunan[17] ve Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'ne ait yerleşim birimlerinin tespiti ile kültürün yayılım alanı Gümüşhane-Giresun dağlarının güneyinden batıya doğru ilerlemiştir[18]. Karaz Kültürü'nün etkin olduğu Kuzeydoğu Anadolu bölgesi ve çevresinin daha çok hayvancılık, tarım ve madencilik alanında önemli olduğunu bilinmektedir[19] Kültürü oluşturan halkın otlakların yetersizliği nedeniyle ve yeni yerler bulma amaçlı Karaz Kültürü'nü Doğu Karadeniz Bölgesi'ne (Giresun) kadar getirmesini Giresun ilinde Alucra ilçe sınırlarında bulunan Gavur Kalesi Yerleşmesi ile açıklayabiliriz. Gavur Kalesi Yerleşimi'nin bulunduğu alan gerek hayvancılık gerekse tarım için elverişli şartların olduğu görülmektedir. (Res. 1, Çiz. 1)

Karaz Höyük'te[20] yapılan ilk araştırmalar ile Gümüşhane-Şiran, Sivas-Merkez, Yıldızeli, Gürün, Kangal ve Zara ilçeleri[21] ile Ordu-Mesudiye'de yer alan[22] birçok prehistorik höyükte, sadece form ve teknik açıdan Karaz Keramiği ile mukayese edilebilen keramik parçaları Gavur Kalesi Yerleşimi'nde tespit ettiğimiz keramiklerle benzerlik göstermektedir.

Karaz[23] türü keramiklere GKÇ ve ETÇ I boyunca Doğu Anadolu başta olmak üzere Kelkit Havzası'nın doğusunda Gavur Kalesi Yerleşimi'nin de içinde olduğu Giresun Alucra ilçesi ile Gümüşhane-Kelkit-Şiran ve Köse ilçelerinde yoğun olarak rastlanmaktadır. Gümüşhane çevresinde daha önce yapılan[24] araştırmalar sonucunda elde edilen çanak çömlekler GKÇ'ye tarihlenmiştir[25].

Kelkit Havzası'nın doğu kısmını oluşturan Kelkit, Köse, Şiran[26] ve Alucra (Gavur Kalesi) çevresinden elde edilen çanak çömlek örnekleri, MÖ IV. binyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Anadolu merkezli olmak üzere Trans Kafkaslar, Kuzeybatı İran, Kuzey Suriye ve Filistin'e kadar yayılan Karaz Kültürü ile ilişkilendirilebilir.

Giresun ve çevresinde ETÇ I ve ETÇ II döneminde önemli yerleşmeler ile karşılaşılmaktadır[27]. Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu bu çağda tamamen Karaz Kültürü etkisi altına girmiştir. Daha çok hayvancılık ve tarım ile uğraşan bu kültür sakinleri, hem hayvanlarını rahatlıkla besleyebilecekleri otlak alanlarının bol olduğu hem de tarıma elverişli düzlük alanların olduğu, su kaynakları açısından zengin bölgelerde, savunma endişesi taşımayan köylerde yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu özellikleri barındıran Karasu, Çoruh Havzaları ile Kelkit Havzası oldukça[28] sık yerleşim alanlarının kurulduğu bölgeler olmuşlardır[29].

Gavur Kalesi Yerleşmesi'nin de içinde olduğu Kelkit Havzası'nın doğu bölümünün ETÇ'si ile ilgili bilgiler Bayburt ve çevresinde yapılan araştırmaların sonuçları ile değerlendirilebilmektedir. İ. Kökten'in Pulur Höyük'te (Bayburt) yaptığı kazı çalışmaları sonucunda ETÇ ile ilgili keramik mühürler tanımlamıştır[30]. İ.Kökten'in araştırmaları sonrasında bölgede araştırma yapan A. Sagona, ETÇ kültürünün yoğun bir şekilde yaşandığını ortaya koymuştur[31].

S. Çiğdem tarafından Kelkit, Şiran ve Köse'de yapılan yüzey araştırmaları sonucunda ETÇ'ye tarihlenen yerleşmeler tespit edilmiş fakat bu yerleşmelerde bugüne kadar kazı yapılmamıştır. Yapılan araştırmaların sonucuna göre; Karaz Kültürü'nün kuzey yayılım alanının

[16] Kökten 1944: 479 vd.

[17] Karaköy Höyük, Ortaköy Tepesi, Telme Höyük, Aksaray Höyük ve Şiran-Alucra ilçe sınırındaki Araköy/Könger Höyük'te S. Çiğdem tarafından yapılan yüzey araştırmalarında Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'ne ait keramik parçaları tespit edilmiştir.

[18] Çiğdem/Özkan/Yurttaş 2004: 285-301; Çiğdem/Özkan/Yurttaş/Öztürk 2005: 57-70; Çiğdem/Özkan/Yurttaş/Öztürk 2006: 501-512.

[19] Pehlivan 1990: 171.

[20] Karaz Höyük buluntuları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Koşay 1948: 165-169; Lamb 1954: 23-28; Burney 1958: 172; Koşay 1974: 53; Pehlivan 1984: 12, 33-34; Koşay 1984: 7, 14-15, 28-30; Pehlivan 1990: 170-171; Kınal 1998: 28-29, 48; Sagona 2000: 331; Yakar 1985: 302; Ceylan 2001: 75-76; Harmankaya/Erdoğdu 2002; Karaz/Öztürk 2004: 81-93.

[21] Ökse 1995: 317-330; Ökse 1996: 205-228; Ökse 1997: 375-400.

[22] Özsait 1992: 357-376; Özsait 1993: 311-330; Özsait 2005: 263-276.

[23] Karaz Kültürü'nün Doğu Anadolu'daki yayılımı için bkz; Pehlivan 1984: 45 vd.; Işıklı 2005: 55-73, 217 vd; Işıklı 2011; Meier/Aksoy 2012: 258-264.

[24] Sagona/Sagona 2004: 147, 150-151, 154-155.

[25] A. Sagona bölgede yaptığı çalışmalarda Gümüşhane-Kelkit'te Han Deresi Mevkii 3, Köse de ise Kilise Tepe 1 ve İvcikler Tepesi yerleşmelerinde GKÇ çanak çömlekleri tespit etmiş ve bu yerleşmelerde Bayburt'ta ki çalışmalar sonucunda tespit edilen çanak çömlek örneklerine benzer, hem koyu gri hem de siyah parlak kapların varlığına işaret etmiştir.

[26] Çiğdem/Özkan/Yurttaş 2004: 285-301; Çiğdem/Özkan/Yurttaş/Öztürk 2005: 57-70; Çiğdem/Özkan/Yurttaş/Öztürk 2006: 501-512; Çiğdem vd. 2008: 185-195; Çiğdem 2012: 29.

[27] Kaymakçı 2017: 72-75, (Giresun-Alucra İlçesi Han Tepesi Höyük, Çalgan Şelale Mevki, Paşapınar Mevkii, Gavur Kalesi Yerleşimi)

[28] Sagona/Pemberton/Mcphee 1993: 69-83; Yakar 2000: 147 vd.

[29] Çiğdem 2012: 30.

[30] Kökten 1944: 479 vd.

[31] Sagona/Sagona 2004: 147 vd.

Gümüşhane'nin güneyine kadar ilerlediği tespit etmiştir[32]. S. Çiğdem 2003 yılında Alucra-Şiran sınırında bulunan Könger Höyük'de (Şiran) yaptığı çalışmalarda mat, parlak ve kısmen de Karaz türüne benzeyen keramikler tespit etmiştir. Şiran sınırındaki Könger Höyük ve Araköy/ Könger Kaya Mezarı ile Alucra-Giresun sınırında kalan Hönker/Könger Kalesi bir bütünü oluşturan parçalardır. Daha sonraki çalışmalarda ilçe sınırlarına yakın yerleşim alanlarının birlikte değerlendirilmesi bölgenin Prehistorik kültürleri hakkında daha kapsamlı bilgiler verecektir[33].

Giresun'da yaptığımız arkeolojik yüzey araştırmalarında tespit ettiğimiz Gavur Kalesi Yerleşimi'ndeki buluntulara göre Karaz Kültürü'nün yayılım alanının kuzeybatıda Giresun- Alucra, Sivas'ta T. Ökse tarafından yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre Zara, Kangal, Yıldızeli ve M. Özsait tarafından Ordu'nun Mesudiye ilçesinde yapılan araştırmalardan elde ettiğimiz sonuçlara göre de kültür sınırının Mesudiye'ye kadar ulaştığını söyleyebiliriz. D. Meier Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'nün Şiran üzerinden Giresun'un Şebinkarahisar ilçesini geçerek Sivas-Suşehri ve oradan da güneybatıya ilerlediğini belirtmiştir[34].

Gavur Kalesi Yerleşimi Şiran-Şebinkarahisar arasında yer almaktadır ve Meier'in kültür için çizmiş olduğu rotayı destekler niteliktedir. Şiran, Alucra, Şebinkarahisar ve Suşehri Şiran-Kelkit havzası içinde doğal bir yol-vadi konumundadır. Biz burada M. Özsait'in 1990'lı yıllarda Ordu-Mesudiye ilçesinde yapmış olduğu ve şahsımın da ekip üyesi olarak katıldığı yüzey araştırma verilerine göre Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'nün Şebinkarahisar'dan[35] sonra güneybatıya Suşehri ilçesine ve aynı zamanda da kuzeybatıya Mesudiye ilçesine ilerlemiş olacağı düşüncesindeyiz.

Ayrıca Karaz Kültürü'nün yayılım sınırı Karaz Kültürü'nü oluşturan halkın hayvancılık ve tarım ile uğraştıkları göz önüne alınarak çizilmiştir. Bu sınırın Giresun-Alucra ve Ordu-Mesudiye ilçesini de içine alacak biçimde olması bölge genelinde yapılan yüzey araştırmalarından elde edilen keramik örneklerinin Karaz Kültürü ile benzerlik göstermesi ile açıklanabilir. Yine Gümüşhane il merkezi ve kuzeyi dağlık ve ormanlık bir alanı kapsadığından hayvan sürülerinin beslenmesini sağlayacak otlaklardan ve tarımsal havzalardan yoksundur. Bunun için kuzeye doğru genişleyen kültür Karadeniz sahiline ilerlememiş, Gümüşhane'nin güneyinden itibaren verimli tarım havzalarının olduğu batı bölgesine doğru yönelmiş olmalıdır.

Resim 1: Gavur Kalesi Curuf Örnekleri / *Gavur Kalesi Slag Samples*

İşte bu verimli havzalar içinde bulunan Gavur Kalesi Yerleşimi Giresun iline bağlı Alucra ilçesindeki Tepeköy köyünün yaklaşık 8 km kuzeyinde doğal bir tepenin güneybatı yamacında, tepe noktasına yakın yerde kayalık bir alanda bulunmaktadır. Ana kaya ile sınırlanmış 20x20 m boyutlarında bir tepe üstü yerleşimi olan alan kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Kaçak kazıdan çıkan molozların içinde bulunan amorf seramik parçaları Geç Kalkolitik Çağ-ETÇ (Karaz), (Res. 1) MÖ II. Binyıl (OTÇ ve STÇ) ve zayıf olarak Helenistik–Roma dönemlerine tarihlenmişlerdir. Keramiklerin tespit edildiği alan tepenin batı tarafındadır. Tepe çevresine hakim bir noktadadır. Kaçak kazı yapılan alanın hemen üstünde anakaya üzerinde, erken dönemlerde muhtemelen kaya altı sığınağı olarak kullanılmış bir kaya oygusu görülmüştür.

Gavur Kalesi Yerleşimi korunaklı bir bölgede ve geçiş yolları üzerindedir. Höyükleşmenin pek mümkün olmadığı bir alanda ve yaklaşık olarak 2200 m rakımda bulunmaktadır. Giresun-Gümüşhane Dağlarının güneybatısında bulunan yerleşim aynı zamanda geçit olarak varlık göstermesi, bize bu geçidin bu dönemlerde de bölgeler arasındaki ulaşımda kullanıldığını düşündürmektedir.

[32] Çiğdem 2012: 30.
[33] Çiğdem 2004: 293-294-300.
[34] Meier/Aksoy 2012: 60.
[35] Özsait 1992: 357-376; Özsait 1993: 311-330; Özsait 2005: 263-276; Karaduman 2015: 36, Lev. 1; s. 47, Lev. 8-9; s. 64, Lev 1; s. 81, Lev. 1; s. 90, Lev. 6.

DEĞERLENDİRME

Gavur Kalesi Yerleşmesi Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'nün Doğu Karadeniz'deki yayılım alanının sınırları açısından oldukça önemli bir yerleşim alanıdır. Daha önceki çalışmalar ile kültürün yayılım alanı Gümüşhane iline bağlı Kelkit ve daha batıda bulunan Şiran ilçesi ile Sivas'ın Yıldızeli, Zara, Kangal ilçelerine kadar gelmiştir. Yaptığımız arkeolojik yüzey araştırmaları sonucunda ise kültürün bahsedilen güzergahın batıya doğru ilerlemesi olarak söyleyebiliriz. Kültür Gümüşhane ilinin Şiran ilçesi sınırlarından Giresun ilinin Alucra ilçesi sınırlarına kadar devam etmektedir. Alucra'daki bu sınırı Gavur Kalesi Yerleşmesi ile tespit etmekteyiz. Çalışma alanımızın çevresinde daha önce yapılmış yüzey araştırmaları sonuçlarına daha kapsamlı baktığımızda M. Özsait tarafından yapılan Ordu-Mesudiye yüzey araştırmalarında elde edilen keramik örneklerinin de Karaz kültürü ile bağlantılı olduğu düşüncesindeyiz.

Gavur Kalesi Yerleşimi'nin hemen karşısında keramik yapımı ve madencilikle ilgili atölyelerin cüruf artıkları da tespit edilmiştir. (Res. 2) Özellikle Alucra'ya yakın Şiran bölgesindeki höyük yerleşimlerinin konumları maden rezervleri ile ilişkili gibi görünmektedir. Gavur Kalesi Yerleşimi'nin, MTA'nın yayınladığı maden haritasında yer alan bakır, kurşun, çinko maden rezervlerine yakın konumda bulunduğu görülmektedir. Kültürü oluşturan halkın sadece otlakların yetersizliği nedeniyle değil yeni yerler maden yatakları) bulma amaçlı da bu güzergahı kullanmış olması kuvvetle muhtemeldir. (Res. 2) Gavur Kalesi Yerleşimi'nin bulunduğu alanda gerek hayvancılık gerekse tarım için elverişli şartların olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak; bölgede yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları ile Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'nün Doğu Karadeniz sınırı, Geç Kalkolitik Çağ'ın sonundan ve Erken Tunç Çağ'ın başından itibaren tüm Doğu Anadolu'yu içine alarak Karadeniz sahil şeridine çıkmadan Gümüşhane'nin güneyinden itibaren Kelkit ve Şiran ilçelerini içine alarak Giresun ilinin Alucra ilçe sınırı ile Şebinkarahisar üzerinden Sivas'a diğer bir kol da kuzeyde Ordu'nun Mesudiye ilçesine kadar uzanan bir kültür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

ARSEBÜK, G. 1979.
"Altınova'da (Elazığ), Koyu Yüzlü Açkılı ve Karaz Türü Çanak-Çömlek Arasındaki İlişkiler", Türk Tarih Kongresi VIII: 81-92.

BURNEY, C. A. 1958.
"Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age", Anatolian Studies VIII: 157-209.

CEYLAN, A. 2001.
"1999 Yılı Erzincan ve Erzurum Yüzey Araştırmaları", Araştırma Sonuçları Toplantısı 18- 2. Ankara: 71-82.

ÇİĞDEM, S. / ÖZKAN, H. / YURTTAŞ, H. 2004.
"2003 Yılı Gümüşhane Yüzey Araştırması", Araştırma Sonuçları Toplantısı 22-1. Ankara: 285-301.

ÇİĞDEM, S. / ÖZKAN, H. / YURTTAŞ, H. / ÖZTÜRK, N. 2005.
"2004 Yılı Gümüşhane Yüzey Araştırması", Araştırma Sonuçları Toplantısı 23-3. Ankara: 57-70.

ÇİĞDEM, S. / ÖZKAN, H. / YURTTAŞ, H. / ÖZTÜRK, N. 2006.
"2005 Yılı Gümüşhane Yüzey Araştırması", Araştırma Sonuçları Toplantısı 24-1. Ankara: 501-512.

ÇİĞDEM, S. 2012.
Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Gümüşhane. Gümüşhane.

ERZEN, A. 1992.
Doğu Anadolu ve Urartular. Ankara.

HARMANKAYA, S. / ERDOĞDU, B. 2002.
"Karaz", TAY- Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4. İlk Tunç Çağı. İstanbul.

IŞIKLI, M. 2005.
Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürünün Karaz, Pulur, Güzelova Malzemesi Işığında Tekrar Değerlendirilmesi (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir

IŞIKLI, M. 2011.
Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü (Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi). İstanbul.

KARADUMAN, A. 2015.

Buluntular Işığında Melet Havzası'nın (Ordu-Mesudiye) Tarihi ve Arkeolojik Değerleri. Ordu.

KINAL, F. 1998.

Eski Anadolu Tarihi. Ankara.

KOŞAY H. Z. 1948.

"Karaz Sondajı", Türk Tarih Kongresi III. Ankara: 165-169. Ankara.

KOŞAY H. Z. 1974.

"Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi (Prehistor ve Protohistuarı)", Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı. Cilt I. Erzurum.

KOŞAY H. Z. 1984.

Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi. Ankara.

KOŞAY, H. Z. / TURFAN, K. 1959.

"Erzurum Karaz Kazısı Raporu", Belleten XXIII/91: 349-413.

KÖKTEN, İ. K. 1944.

"Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", Belleten. VIII/32: 659-680

LAMB, W. 1954.

"The Culture of North-East Anatolia and its Neighbours", Anatolian Studies IV: 21-32.

MEIER, Y. / AKSOY, 2012.

Doğu Karadeniz'de Erken Transkafkasya Kültürü: Ard Bölge Üzerinden Bir Değerlendirme, Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu, Bildiriler II: 258-265.

ÖKSE, A. T. 1995. .

"Sivas İli 1993 Yüzey Araştırması", Araştırma Sonuçları Toplantısı 12. Ankara: 317-330.

ÖKSE, A. T. 1996.

"Sivas İli 1994 Yüzey Araştırması", Araştırma Sonuçları Toplantısı 13-1. Ankara: 205-228.

ÖKSE, A. T. 1997.

"Sivas İli 1995 Yüzey Araştırması", Araştırma Sonuçları Toplantısı 14-2. Ankara: 375-400.

ÖZSAİT, M. 1992.

"1990 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", Araştırma Sonuçları Toplantısı 9. Ankara: 357-376.

ÖZSAİT, M. 1993.

"1991 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları", Araştırma Sonuçları Toplantısı 10. Ankara: 311-330.

ÖZSAİT, M. 2005.

"2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", Araştırma Sonuçları Toplantısı 12-2. Ankara: 263-276.

ÖZTÜRK, N. 2004.

"Anadolu'nun Karaz Seramiğine Ait Eski ile Yeni Görüşleri ve Yerleşim Yerleri", Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 4/32: 81-93.

PEHLİVAN, M. 1984.

En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum.

PEHLİVAN, M. 1990.

"Karaz Kültürü ve Hurriler", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 1/1: 168-176.

SAGONA, A. / PEMBERTON, E. / MCPHEE, I. 1993.

"Excavations at Büyüktepe Höyük, 1992: Third Preliminary Report" Anatolian Studies XLIII: 69-83.

SAGONA, A. 2000.

"Sos Höyük and the Erzurum Region in Late Prehistorya Provisional Chronology for Northeast Anatolia", Chronologies des Pays du Caucase et de L'Euphrate aux IVe-IIIe Millenaires: Actes du Colloque d'Istanbul, 16-19 December 1998, Varia Anatolica XI, 329-373.

SAGONA, A. / KIGURADZE, T. 2003.

On the Origins of the Kura-Araxes Cultural Complex, Archaeology in the Borderlands: Investigations in Caucasia and Beyond: 38-94.

SAGONA, A. / SAGONA, C. 2004.

Archaeology at The North-East Anatolian Frontier, I An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Province, Louvian-Paris-Dudley.

ÜNSAL, V. 2008.

M.Ö. III. Binde Kuzeydoğu Anadolu, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 3: 396-410.

ÜNSAL, V. 2012.

“Doğu Anadolu’da (Malatya-Elazığ) Karaz Türü Yerleşmeler”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22/2: 320-331.

WRIGHT, G.E. 1937.

The Pottery of Paletsin from the Earliest Timer to the End of the Early Bronze Age. New Haven.

YAKAR, J. 1985.

“The Later Prehistory of Anatolia - The Late Chalcolithic and Early Bronze Age I-II”, BAR, International Series, 286/2. Oxford.